

УДК 336.226.1:658.152

КОЛУПАЄВА Ірина, к. е. н., доцент, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

НЕПРАН Андрій, к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

ПОДАТОК НА ПРИБУТОК У СТИМУЛЮВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено проблематику і результативність податкової реформи України з точки зору її впливу на інвестиційну діяльність і накопичення капіталу в нефінансовому секторі. Доведено, що нині рівень фіскального податкового вилучення частини прибутку нефінансових корпорацій має тенденцію до зниження. Обґрунтовано необхідність впровадження податкових пільг з метою диференціації оподаткування різних складових прибутку залежно від його використання.

Ключові слова: податок на прибуток, фінансові ресурси, накопичення капіталу, реальні інвестиції, фінансові інвестиції, нефінансові корпорації.

Колупаєва И., Непран А. Налог на прибыль в стимулировании инвестиционной активности предприятий. Исследованы проблематика и результативность налоговой реформы Украины с точки зрения ее влияния на инвестиционную деятельность и накопление капитала в нефинансовом секторе. Доказано,

© Колупаєва І., Непран А., 2017

ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2017. № 4 ===== 157

что в настоящее время уровень фискального налогового изъятия части прибыли нефинансовых корпораций имеет тенденцию к снижению. Обоснована необходимость внедрения налоговых льгот с целью дифференциации налогообложения различных составляющих прибыли в зависимости от его использования.

Ключевые слова: налог на прибыль, финансовые ресурсы, накопление капитала, реальные инвестиции, финансовые инвестиции, нефинансовые корпорации.

Постановка проблеми. Трансформація податкової системи України обумовлена необхідністю подолання кризових явищ в економіці. Починаючи з II кварталу 2012 р. і донині, триває падіння валового внутрішнього продукту, що негативно впливає на стан державного бюджету. Однією з головних причин кризи є скорочення інвестиційної діяльності та зниження масштабів накопичення капіталу підприємствами реального сектора економіки. Як наслідок, залишаються високими енерго-, матеріало- і фондомісткість продукції, що, в свою чергу, скорочує внутрішні джерела фінансування. Кризові явища в інвестиційній діяльності призвели в ряді галузей економіки до незворотних наслідків, що загрожує національній безпеці в економічній сфері. Незважаючи на зниження ставки податку на прибуток, зміну порядку і термінів сплати податку, подолати негативні явища в процесі капіталоутворення поки не вдалося. Актуальність вирішення цієї проблеми за допомогою інструментів податкової політики обумовлена обмеженістю можливостей залучення фінансових ресурсів підприємствами на кредитному ринку. З огляду на це першочерговим постає завдання вдосконалення податкової політики з метою стимулювання накопичення капіталу в реальному секторі економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками в економічних дослідженнях щодо реформування податкової політики особливо жвавого обговорення зазнали питання щодо удосконалення механізму справляння податку на прибуток і складний комплекс пов'язаних з ним проблем. Серед основних досліджень, присвячених проблемі реформування податку на прибуток, слід відокремити праці І. Чугунова, А. Павелко, Т. Єфименко, І. Луніної, Н. Фролової, І. Павлової, Д. Серебрянського, Ю. Турянського, Л. Олійник [1–6] та ін., в яких досліджено еволюцію, сучасний стан і тенденції розвитку оподаткування в Україні. Основна увага авторів на макрорівні приділена аналізу фіскальної ефективності податку на прибуток. Серед кардинальних антикризових заходів заслуговує на увагу пропозиція ряду науковців щодо подальшого застосування податків на надприбуток. "Ці інструменти, – відзначали Т. Єфименко, Л. Ловінська, Є. Калюга, – необхідні при оподаткуванні спекулятивних операцій, передусім у фінансовому секторі" [7, с. 311].

За результатами аналізу формування прибутку в Україні І. Луніна, О. Буланова, Н. Фролова дійшли висновку щодо наявності значних ризиків формування бази оподаткування прибутку підприємств унаслі-

док зростання фінансових інвестицій. "Оскільки фінансове інвестування не дає позитивних результатів, – відмічали автори, – його цілком правомірно можна розглядати як канал виведення капіталу з підприємств" [3, с. 123]. Це, з одного боку, призводить до зменшення податкових надходжень, а з іншого – збільшує фінансові ресурси бюджету, спрямовані на підтримку підприємств.

Однак, попри високий рівень уваги вчених, проблема пошуку резервів збільшення фінансового потенціалу інвестиційної діяльності на основі реформування податкової політики залишається недостатньо дослідженою. Мало хто з науковців намагається дослідити проблему з точки зору мобілізації фінансових ресурсів для інвестиційної діяльності підприємств нефінансового сектора. Вплив податку на прибуток досліджується без урахування змін амортизаційної політики, що значною мірою обумовлює формування власних фінансових ресурсів підприємств.

Метою статті є дослідження впливу реформування податку на прибуток на рівень податкового навантаження та власні фінансові ресурси нефінансових корпорацій з метою стимулювання інвестиційної діяльності.

Матеріали та методи. Аналіз надходжень від податку на прибуток передбачав застосування комплексу методів та прийомів теорії статистики і системи показників сфери оподаткування. Зокрема, для обчислення ключових параметрів фінансового потоку, що генеруються податком на прибуток, обчислювалися ефективна ставка та коефіцієнт продуктивності податку. З метою аналізу впливу податку на прибуток на нагромадження капіталу обчислювався широкий спектр абсолютних, відносних, середніх величин. Розрахунок показників здійснювався на основі даних, опублікованих Державною службою статистики України, Державною казначейською службою України, Міністерством фінансів України.

Результати дослідження. У 2014–2016 рр. Україна вже втретє з початку 2000-х років переживає кризу, що супроводжується структурними диспропорціями, високими темпами інфляції, величезним бюджетним дефіцитом, зростанням безробіття і цілим рядом інших соціально-економічних проблем. У програмі "оздоровлення" економіки, широко розрекламованої урядом країни, першорядна роль відводиться податковій реформі, що передбачає скорочення кількості податків, зниження податкових ставок, надання податкових пільг для окремих видів діяльності та підвищення норм амортизації основного капіталу.

Нинішній рівень податкової системи не забезпечує достатнього наповнення бюджету країни і, найголовніше, не стимулює інвестиційну діяльність підприємств. Обмеженість фінансових ресурсів є однією з перешкод подолання кризових явищ, відновлення економічної стабільності та забезпечення стійкого зростання української економіки.

Як наслідок, в 2015 р. норма нагромадження капіталу склала 15.3 % проти 22.4 % в 2011 р. Низький рівень нагромадження капіталу не сприяє не тільки забезпеченню технічної модернізації провідних галузей економіки, а й запобіганню руйнування матеріально-технічної бази. Так, за даними Державної служби статистики України, в 2015 р. рівень зносу основних засобів промисловості становив 76.9 %, будівництва – 53 %, підприємств транспорту – 51.7 % [8]. Перед країною стоять виклики і загрози, подолання яких вимагає модернізації всієї системи державного регулювання, мобілізації усіх ресурсів відповідно до національних інтересів.

Серед першочергових реформ, визначених Стратегією сталого розвитку "Україна–2020", є реалізація податкової реформи. Головна мета – побудова податкової системи, яка є простою, економічно справедливою, з мінімальними витратами часу на розрахунок і сплату податків, створює необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечує достатнє наповнення державного бюджету України та місцевих бюджетів [9].

У системі податкових інструментів стимулювання інвестиційної діяльності важливе місце належить податку на прибуток. Останніми роками державою внесено ряд змін, що посилили її вплив на розподіл і використання прибутку, процеси нагромадження капіталу. Ці зміни стосувалися ставок податку, порядку його сплати, введення податкових пільг, порядку розрахунку тощо.

Пріоритетним напрямком реформування податкової системи є зниження податкового навантаження суб'єктів господарювання. З цією метою здійснювалося поступове зниження ставки податку на прибуток: з 25 до 23 % з І кв. 2011 р.; до 21 % в 2012 р.; до 19 % в 2013 р. і до 18 % у 2014 р. Головною метою зниження ставки податку на прибуток є прискорення інвестиційних процесів та залучення іноземних інвестицій. З 01.01.2015 набрав чинності Закон України від 28.12.2014 р. № 71 "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України" (щодо податкової реформи), в якому істотно змінено порядок нарахування і сплати податку на прибуток. Головною зміною є впровадження нового порядку визначення податку на прибуток, величина якого обчислюється, виходячи з бухгалтерського фінансового результату (відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності), скоригованого на різниці. Таким чином, починаючи з 2015 р., в Україні відмовилися від окремого "податкового обліку", в основу об'єкта оподаткування покладено фінансовий результат підприємства, визначений за стандартами бухгалтерського обліку [10, с. 20]. Реформування механізму справляння податку на прибуток спрямоване на встановлення простих і прозорих процедур адміністрування.

Нині роль податку на прибуток як джерела мобілізації фінансових ресурсів держави внаслідок кризових явищ істотно зменшилася (табл. 1). Прагнення держави використовувати податок на прибуток як головне джерело наповнення бюджету супроводжувалося частим переглядом законодавчих податкових норм. Як зазначав у своєму дослідженні Ю. Турянський, за роки незалежності України механізм справляння податку на прибуток юридичних осіб вісім разів піддавався значним змінам [5, с. 189]. Все це в комплексі посилювало фінансові суперечності серед підприємців.

Зниження частки податку на прибуток в структурі податкових надходжень у цілому відповідає тенденціям реформування європейських податкових систем – перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва (праці та капіталу) на споживання, насамперед, за рахунок податку на додану вартість та акцизу. Так, у 2009–2014 рр. базові ставки ПДВ підвищено в 20 країнах-членах ЄС [13].

Таблиця 1

**Фіскальна ефективність податку на прибуток
нефінансових корпорацій за 2011–2015 рр.**

Показник	2011	2012	2013	2014	2015
Податок на прибуток нефінансових корпорацій*, млрд грн	53.6	54.1	53.6	39.0	37.4
Податкові надходження, млрд грн	334.7	360.6	354.0	367.5	507.6
Частка податку на прибуток нефінансових корпорацій у податкових надходженнях, %	16.0	15.0	15.1	10.6	7.4
Валовий внутрішній продукт, млрд грн	1349.2	1459.1	1522.7	1586.9	1979.5
Частка податку на прибуток нефінансових корпорацій у ВВП, %	4.0	3.7	3.5	2.5	1.9

* Прибуток нефінансових корпорацій обчислювався як різниця між загальними надходженнями від податку на прибуток та податком на прибуток, сплаченими фінансовими корпораціями. Прибуток фінансових корпорацій включав податок на прибуток страхових організацій, банківських організацій та фінансових установ комунальної власності.

Джерело: розраховано авторами за [11; 12].

Нефінансові корпорації несуть основне податкове навантаження по сплаті податку на прибуток. У той час як частка фінансових корпорацій є незначною і не перевищує 5 % (у 2014 р. – 2.9 %, у 2015 р. – 4.2 %) [14]. При цьому чистий прибуток до оподаткування

фінансових корпорацій значно перевершує їх частку в податкових надходженнях. Так, у 2015 р. чистий прибуток до оподаткування становив 103.2 млрд грн, або 21.7 % від загального обсягу чистого прибутку в цілому по економіці [14]. Крім того, важливою особливістю сплати податку на прибуток є та обставина, що за останні роки залишається на високому рівні надходження від податку на прибуток, сплаченого нерезидентами. За даними Державного казначейства України, у 2015 р. загальна сума податку на прибуток, сплаченого нерезидентами, становила 10.5 млрд грн, або 27 % від загального обсягу податкових надходжень. Звертає на себе увагу зменшення надходжень від погашення податкового боргу. Якщо в 2013 р. його величина становила 1.4 млрд грн, тоді як в 2015 р. вона скоротилася до 126 млн грн [14].

Зниження фіскальної ефективності податку на прибуток обумовлене дією різних факторів, які часто діють у різних напрямках. У *табл. 2* визначено вплив основних факторів на формування фінансових результатів нефінансовими корпораціями України в 2014–2015 рр., які характеризують загальну ефективність функціонування підприємств.

Таблиця 2

Динаміка основних факторів, що впливають на формування чистого прибутку нефінансових корпорацій України за 2014–2015 рр.

Фактор	Сума, млрд грн		
	2014	2015	Абсолютна зміна (+/-)
Операційні доходи	5222.44	5791.52	+569.08
Операційні витрати	5332.71	5735.08	+402.37
Прибуток від операційної діяльності	-110.27	56.44	+166.71
Інші доходи	342.00	435.71	+93.71
Інші витрати	785.08	832.10	+47.02
Сальдо інших доходів та витрат	-443.08	-396.39	+46.69
Чистий прибуток*	-592.39	-377.38	+215.01

* Чистий прибуток (збиток) обчислювався як сума прибутку від операційної діяльності та сальдо інших доходів та витрат за мінусом податку на прибуток.

Джерело: розраховано за [11].

На основі наведених у *табл. 2* даних можна зробити висновок, що зменшення збитків у 2015 р. порівняно з 2014 р. обумовлено збільшенням прибутку від реалізації товарів (робіт, послуг) – головного джерела формування фінансових ресурсів та джерела зростання їх діяльності. Значно вплинуло на отримання збитків як у 2014 р., так і в 2015 р. негативне сальдо інших доходів і витрат, проте значення цього фактора у 2015 р. порівняно з попереднім значно

знизилося. Роль зміни розміру податку на прибуток у зменшенні чистого прибутку нефінансових корпорацій є незначною (у 2016 р. склала 1.6 млрд грн). Слід відмітити, що збитковість підприємств має масовий характер. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2015 р. частка збиткових підприємств у промисловості досягла 37.6 %, у будівництві – 38.1 %, на підприємствах торгівлі та транспорту – відповідно 34.4 % та 38.4 % [11].

Стратегічною метою податкового впливу на реальний сектор економіки є формування податкової системи, яка стимулює залучення інвестицій, забезпечення на цій основі стабільного економічного розвитку та нейтралізацію загроз національній безпеці в економічній сфері. Подолання кризових явищ та досягнення високих темпів економічного розвитку вимагає наявності відповідних нагромаджень та їх ефективного використання.

Важливою формою слугує нагромадження виробничого, передусім основного капіталу (виробничих приміщень, споруд, обладнання). Розширене відтворення основних засобів здійснюється за рахунок тієї частини вартості, яка складає різницю між валовими капітальними вкладеннями і вартістю засобів праці, які вибули з участі в процесі виробництва в кожен відрізок часу. Теоретично масштаби і темпи нагромадження основних засобів можуть бути встановлені шляхом дослідження, по-перше, динаміки фонду нагромадження, по-друге, динаміки вартості засобів праці, які вибувають з процесу виробництва, по-третє, динаміки залишкової вартості основних засобів.

Зіставлення амортизаційних відрахувань і валових капіталовкладень характеризує загальні тенденції у нагромадженні капіталу. Чим значнішим є перевищення капіталовкладень над величиною щорічного зносу знарядь і засобів праці (тобто над амортизаційним фондом), тим більші абсолютні масштаби фонду нагромадження.

Для аналізу процесу нагромадження основних засобів у 2011–2015 рр. використано дані про співвідношення амортизаційних відрахувань і капітальних вкладень. Порівняння цих величин показує, що в 2015 р. амортизаційний фонд нефінансових корпорацій перевищував розмір капітальних вкладень на 1.1 млрд грн (табл. 3). Особливо значним було перевищення амортизаційних відрахувань над капітальними затратами на підприємствах добувної промисловості та транспорту. Загрозлива ситуація склалася на підприємствах, що спеціалізуються на операціях з нерухомим майном. У 2015 р. валові капітальні вкладення були менші за розмір амортизаційних відрахувань на 12.1 млрд грн. Уповільнення процесу оновлення виробничого апарату, як свідчить динаміка капітальних вкладень на підприємствах добувної промисловості та транспорту, досягли таких масштабів, які означали перехід до звуженого відтворення.

Валові капітальні інвестиції у матеріальні активи нефінансових корпорацій та їх компоненти за видами економічної діяльності в Україні за 2011–2015 рр., млрд грн (у поточних цінах)

Рік	Усього по нефінансових корпораціях	Сільське господарство	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	Переробна промисловість	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Будівництво	Торгівля	Транспорт, складське господарство	Операції з нерухомим майном
Валові інвестиції									
2011	184.6	16.4	24.6	41.3	20.4	10.6	21.0	18.6	13.7
2012	221.5	19.1	30.7	38.1	26.2	10.2	19.4	29.7	13.7
2013	207.1	18.6	23.2	23.2	43.0	14.4	20.0	18.6	14.3
2014	171.8	18.5	20.0	42.5	22.9	12.8	18.9	14.7	10.9
2015	195.4	29.6	17.2	44.6	21.0	13.4	18.6	18.3	10.4
Нагромадження									
2011	66.6	10.0	22.1	29.0	16.0	9.5	19.1	-47.6	-3.6
2012	77.6	9.7	18.0	7.2	11.8	7.1	11.0	7.1	-17.9
2013	25.9	7.5	8.1	-8.0	25.7	10.8	10.1	0.9	-6.7
2014	9.9	6.8	-6.9	11.9	4.8	10.2	10.7	-1.2	-7.5
2015	-1.1	15.5	-3.4	6.6	0.9	10.9	9.3	-13.9	-12.1
Відшкодування вибуття									
2011	118.0	6.4	2.5	12.3	4.4	1.1	1.9	66.2	17.3
2012	143.9	9.4	12.7	30.9	14.4	3.1	8.4	22.6	31.6
2013	181.2	11.1	15.1	31.2	17.3	3.6	9.9	17.7	21.0
2014	161.9	11.7	26.9	30.6	18.1	2.6	8.2	15.9	18.4
2015	196.5	14.1	20.6	38.0	20.1	2.5	9.3	32.2	22.5

Джерело: розраховано за [11].

Зрушення у відтворюваній структурі капітальних вкладень – першопричина звуження масштабів нагромадження капіталу. Це призвело до зростання морального і фізичного зносу засобів праці й уповільнювало оборот їх вартості. Морально і навіть фізично зношені елементи основного капіталу продовжували функціонувати у сфері виробництва за відсутності економічних можливостей для їх заміни. В таких умовах середні терміни служби засобів праці не могли зазнавати суттєвих змін, а моральний знос не міг слугувати головним стимулятором капіталовкладень.

Настільки велика різниця між цими величинами пояснюється тим, що нарахування амортизації на підприємствах реального сектора не забезпечується реальним нагромадженням фінансових ресурсів. Амортизаційні відрахування у переважній більшості відображали бухгалтерську калькуляцію руху вартості знарядь і засобів праці в балансах підприємств або використовувалися для покриття збитків, витрат, які не відносилися до фінансування капітальних вкладень. За попередніми розрахунками, в цілому по економіці України за 2010–2014 рр. частка амортизаційних відрахувань, які не були використані для фінансування капітальних вкладень, становила 78–85.1 % від загального обсягу нарахованої амортизації [15, с. 118]. Це означає, що в умовах кризових явищ, зниження прибутку підприємства вимушені були запозичувати великі суми з амортизаційного фонду для сплати податків, дивідендів, відшкодування втрат в оборотному капіталі тощо.

Провідна роль у підвищенні технічного рівня виробництва належить активній частині основних засобів (промислому обладнанню і машинам), яка впливає на зміну технологічної структури капітальних затрат. Проте за останні роки ніяких різких змін у технологічній структурі капітальних інвестицій не відбулося. Частка витрат на обладнання у загальному обсязі капітальних інвестицій у матеріальні активи з 2011 по 2015 рр. зросла з 30.9 до 33.1 % (у поточних цінах). У той час як у розвинених країнах світу в період структурної та технологічної перебудови частка видатків на обладнання в структурі капітальних інвестицій становила 70 % і більше. Наприклад, за розрахунками І. Кукліної, у США частка витрат на обладнання у валових капітальних вкладеннях промисловості зросла з 45.8 % у 1946 р. до 52.6 % у 1963 р., а з 1950 по 1963 г. вона не була нижчою за 65 % [16, с. 41].

Податкове вилучення частини прибутків підприємств означає безпосереднє втручання держави у розподіл та використання прибутку, у процеси накопичення капіталу. Особливо посилюється державне втручання в процес розподілу і використання прибутку в умовах проведення структурних реформ. Дійсний рівень оподаткування прибутків підприємств у 2011–2015 рр. виявився вищим від стандартної ставки. Цей висновок підтверджується даними *табл. 4*.

Зниження податкового навантаження на капітал було одним із завдань податкової реформи щодо стимулювання інвестиційної діяльності підприємств реального сектора економіки в Україні. Як свідчать дані *табл. 4*, внаслідок зниження податкового навантаження на прибуток нефінансових корпорацій ефективна ставка знизилася з 2011 до 2015 рр. більше ніж удвічі. Зменшення частки прибутку у загальній величині фінансового результату до оподаткування відбувалося на тлі зростання його обсягів.

**Ключові параметри фінансового потоку, який генерується податком
на прибуток нефінансових корпорацій**

Рік	Фінансовий результат до оподаткування прибуткових підприємств, млрд грн	Частка податку в загальній сумі фінансового результату (ефективна ставка), %	Коефіцієнт продуктивності податку (відношення ефективної ставки до стандартної)
2011	242.11	22.1	0.96
2012	229.27	23.6	1.12
2013	195.98	27.4	1.44
2014	212.38	18.4	1.02
2015	371.98	10.1	0.56

Джерело: розраховано за [11; 12].

Коефіцієнт продуктивності податку в 2013 і в 2014 рр. перевищував одиницю, що значною мірою зумовлено зміною порядку надходжень податку на прибуток, а саме впровадженням щомісячної авансової сплати податку на прибуток. Так, за даними Міністерства фінансів України, переплата податку на прибуток становила 19 млрд грн, тобто більше третини надходжень цього податку у 2013 р. [17]. У той же час у 2015 р. склалася парадоксальна ситуація: обсяг прибутку до оподаткування порівняно з 2014 р. зріс на 159.6 млрд грн, у той час як надходження від податку на прибуток нефінансових корпорацій знизилося на 1.61 млрд грн. Як наслідок, співвідношення ефективної ставки до стандартної зменшилося з 1.44 в 2013 р. до 0.56 у 2015 р.

Таким чином, скорочення податкових надходжень не обумовлено зменшенням податку на прибуток до оподаткування. Подальше зниження номінальної ставки не буде мати вирішального значення при прийнятті рішень щодо зростання обсягів надходжень до бюджету від сплати податку на прибуток.

Податкові вилучення в бюджет частини прибутку нефінансових корпорацій та особистих доходів заможних громадян (заощадження яких є джерелом грошового капіталу) частково обмежує накопичення капіталу в його грошовій формі і тим самим зменшує величину щодо надмірного нагромадження. Однак рівень оподаткування прибутків останніми роками був занадто низьким, щоб вплинути на масштаби фінансових ресурсів підприємств реального сектора економіки.

Основним стимулом і джерелом виробничого нагромадження є промисловий прибуток. Податки на прибуток, змінюючи величину норми прибутку, певним чином впливають на величину норми накопичення. Ухвалення інвестором рішень про здійснення нових інвести-

цій буде в тому випадку, коли вони забезпечать у майбутньому задовільну норму прибутку після вирахування податків. Чим вище податок на прибуток, тим вище повинна бути норма прибутку до вирахування податку, щоб збереглася задовільна норма прибутку після його вирахування.

Значно вплинула на динаміку обсягу прибутку до оподаткування істотна зміна амортизаційної політики і пов'язане з нею підвищення величини амортизаційних відрахувань. Залежність між амортизаційними відрахуваннями і сумою податкового обкладання нефінансових корпорацій така, що різке збільшення амортизаційних списань неминуче зумовлює зменшення нерозподіленого прибутку. Тому масштаби податкового обмеження стимулів до інвестицій у дійсності були значно меншими, ніж це випливає з наведених даних.

Останніми роками здійснено ряд заходів щодо підвищення норм амортизації. Ухвалення Податкового кодексу України передбачало реформування амортизаційної політики, що дало змогу компаніям списувати на амортизацію переважну частку вартості основного капіталу в перші роки його служби або скорочення терміну його амортизації у цілому. Реформа амортизаційної політики 2010 р. зменшила терміни списання вартості основного капіталу до таких розмірів, які означають повний відхід від принципу відповідності між фактичними термінами служби основного капіталу і термінами списання його вартості на амортизацію.

Для більш глибокого аналізу доцільно порівнювати доходи підприємств не за прибутками, а по загальній сумі прибутків і амортизаційних відрахувань. При такому порівнянні виявляється, що, незважаючи на зниження податкових ставок, рівень податкового обкладення власних джерел фінансування підприємств за останні п'ять років значно зменшився (табл. 5). Останніми роками спостерігається стійкий процес зниження частки прибутку, сплаченого до бюджету, в загальному обсязі власних джерел фінансування. Зростання амортизаційних відрахувань повністю компенсувало скорочення прибутку до оподаткування, забезпечило більш швидке зростання валових заощаджень корпорацій. Це свідчить про зменшення впливу частини прибутку, вилученої державою, у структурі власних джерел фінансування. Іншим фактором, який зумовив зростання внутрішніх джерел фінансування підприємств нефінансового сектора, було збільшення амортизаційних відрахувань, значення яких з 2011 р. зростали набагато швидше, ніж обсяги прибутку. З 2010 по 2014 рр. сума амортизаційних відрахувань збільшилася в 1.7 раза, в той час як чистий прибуток, навпаки, скоротився на 7.1%. Лише останніми роками відбулося значне збільшення чистого прибутку нефінансових корпорацій (з 182.3 млрд грн у 2014 р. до 338.2 млрд грн у 2015 р.).

Динаміка середньої ставки податку на прибуток і її відношення до суми прибутку (до вирахування податків) й амортизаційних відрахувань нефінансових корпорацій

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
Середня ставка податку на прибуток, %	23	21	19	18	18
Амортизаційні відрахування, млрд грн	118.0	143.9	181.2	161.9	196.5
Прибуток плюс амортизаційні відрахування, млрд грн	360.1	373.2	377.2	374.3	568.5
Податок на прибуток у % до суми прибутку й амортизаційних відрахувань	14.9	14.5	14.2	10.4	6.6

Джерело: розраховано за [11; 12; 18].

Податкова політика впливала на виробничі інвестиції та через них на фонди їх фінансування. В результаті зниження відсоткових ставок податку на прибуток, в останні роки відбувається зростання власних джерел фінансування інвестицій підприємств України порівняно з початком 2010-х років. У 2015 р. частка власних джерел фінансування капітальних інвестицій підприємств становила 67.4 % у 2015 р. проти 61.7 % у 2010 р. Це пояснюється як зростанням обсягів прибутку та амортизаційних відрахувань, так і структурою розподілу прибутку.

Податкові та амортизаційні зміни, передбачені реформою 2010 р., є важливим чинником, що діяли в бік значного збільшення чистого прибутку й амортизаційних відрахувань, тобто зростання накопичення капіталу в грошовій формі. Збільшення амортизаційних відрахувань повністю компенсувало скорочення нерозподілених прибутків, забезпечуючи більш швидке зростання валових заощаджень нефінансових корпорацій порівняно із зростанням валового внутрішнього продукту. Якщо в середині 2000-х років їх частка у ВВП становила близько 20 %, то починаючи з 2010 р. – уже понад 25 %.

Наведені розрахунки свідчать про зменшення впливу на обсяг власних фінансових ресурсів нефінансових корпорацій вилучень у формі податку на прибуток. Це спростовує твердження окремих дослідників про надмірне вилучення чистого прибутку до бюджету країни. Нині немає ніяких підстав говорити про надмірність податкового навантаження у формі податку на прибуток для підприємств нефінансового сектора.

Зменшення частки прибутку, що вилучається державою, у загальному обсязі власних фінансових ресурсів значною мірою пояснювалося як зростанням прибутків і амортизаційних відрахувань, так і структурою розподілу прибутку. Поряд із зменшенням частки прибутку, що вилучається державою у вигляді податків, підвищилася також частка нерозподіленого прибутку в сумі внутрішніх джерел фінансування капітальних інвестицій. Якщо в 2011 р. частка власних джерел у загальному обсязі капітальних інвестицій становила 61.7 %, то в 2014 р. вона зросла до 70.5 % (у 2015 р. – 67.4%).

З кінця 2000-х років частка амортизаційних відрахувань у внутрішніх фондах нефінансових корпорацій постійно перевищувала частку нерозподіленого прибутку. Саме наявністю величезного амортизаційного фонду можна пояснити той факт, що навіть у періоди високих темпів зростання капітальних інвестицій великі та середні підприємства нефінансового сектора мали можливість виплачувати близько 22 % прибутку у вигляді дивідендів (табл. 6).

Таблиця 6

Дивідендна політика акціонерних товариств у 2010–2014 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014
Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств, млрд грн	130.74	176.38	175.31	143.51	157.47
Дивіденди нараховані:					
млрд грн	19.08	21.19	30.04	16.29	33.91
у % до загального обсягу чистого прибутку	14.6	12.0	17.1	11.4	21.5

Джерело: розраховано за [10; 18].

Скорочення в окремі роки нерозподіленого прибутку обумовлено не збільшенням податкових ставок (у 2011–2015 рр. були знижені), а дивідендною політикою підприємств, яка визначається передусім потребами для фінансування капіталовкладень. Зниження стимулу до інвестицій незмінно призводило до збільшення частки виплачуваних дивідендів. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, незважаючи на кризові явища в економіці, в 2014 р. загальна сума нарахованих дивідендів великими і середніми компаніями склала 33.9 млрд грн [18, с. 88].

Таким чином, незважаючи на незначне скорочення податкової ставки, нефінансові корпорації мають великі фонди для інвестицій. Для сучасної стадії розвитку економіки характерною є тенденція до перевищення заощаджень над інвестиціями, а не брак коштів. Підтвердженням цього положення є виникнення надмірного нагромадження капіталу, які набувають форму грошового капіталу (вкладення в акціонерний капітал, строкові депозити, державні облигації та ін.).

Оскільки дохід від цінних паперів значно вище промислового прибутку, то таке використання капіталу є заходом, спрямованим на підвищення прибутковості ведення бізнесу. Якщо на початку 2000-х років нагромадження грошового капіталу у нефінансових корпорацій мало місце лише в окремі роки, то з початку 2010-х років (у результаті появи відносного надлишкового капіталу) воно стає постійним, навіть у період економічної кризи. На цей факт вказували ряд українських дослідників, зокрема І. Луніна, Н. Фролова та ін. Як докази автори наводять той факт, що обсяги інвестицій в основний капітал у 2000–2011 рр. склали 13.9–26.4 % ВВП, а фінансових інвестицій – 18.6–46.9 %.

Порівнюючи обсяги фінансових і реальних інвестицій, І. Луніна, Н. Фролова та ін. підсумовують, що має місце не накопичення капіталу, а його вимивання зі сфери виробництва і переміщення у сферу обігу цінних паперів [3, с. 122].

Зауваження науковців стосовно практики інвестиційної діяльності абсолютно слушні, однак підтвердження цього висловлювання викликає рішуче заперечення, адже при аналізі реальних і фінансових інвестицій вони порівнюють показники, які є несумісними. Йдеться про те, що обсяг фінансових інвестицій, наведений вченими, відображає загальну суму накопичених інвестицій у фінансові активи за весь період, тоді як інвестиції в основний капітал – тільки лише за рік. Тому ці показники не можна порівнювати і робити висновок про напрямки вкладень у фінансові інвестиції.

На макрорівні відсутні показники фінансових інвестицій нефінансових корпорацій протягом року. У зв'язку з цим обсяг фінансових вкладень нефінансових корпорацій за рік нами визначався як різниця між загальним обсягом фінансових інвестицій на кінець і початок відповідного періоду. При цьому фінансові інвестиції визначалися як сума довгострокових і поточних фінансових інвестицій. Таким чином, отримані дані в загальному вигляді характеризують приріст вкладень у фінансові активи, які можна розцінювати як обсяг фінансових інвестицій.

Розширення податкових пільг підприємствам, а також зниження ставок податку на прибуток у 2012–2015 рр. значно підвищували стимул до нових інвестицій і тим самим сприяли збільшенню обсягів фінансових ресурсів. Відсутність особливостей оподаткування прибутку підприємств, отриманого від фінансових інвестицій, стимулювало перерозподіл потоків фінансових ресурсів у напрямку збільшення вкладень у фінансові активи. Цей висновок підтверджується даними *табл. 7*.

Таблиця 7

**Частка фінансових інвестицій у загальному обсязі інвестицій
нефінансових корпорацій України в 2011–2015 рр.**

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
Довгострокові фінансові інвестиції, млрд грн	42.7	20.9	39.9	32.3	45.4
Короткострокові фінансові інвестиції, млрд грн	29.1	38.6	6.0	6.9	19.3
Разом фінансових інвестицій, млрд грн	71.8	59.5	46.0	39.2	64.7
Капітальні інвестиції, млрд грн	118.0	143.9	181.2	161.9	196.5
Інвестиції в оборотний капітал *	135.8	69.8	36.2	100.5	220.0
Усього реальних та фінансових інвестицій, млрд грн	325.6	273.2	263.4	301.6	481.2
Частка фінансових інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	22.1	21.8	17.5	13.0	13.4

* Інвестиції в оборотний капітал обчислювалися як різниця між величиною запасів товарно-матеріальних цінностей на кінець і на початок року.

Джерело: розраховано за [11].

Як свідчать дані *табл. 7*, досягнувши у 2011 р. найбільших абсолютних розмірів, обсяги фінансових інвестицій у 2012–2014 рр. почали стрімко зменшуватися. Проте, незважаючи на кризу, нефінансові корпорації у 2015 р. вклали значні кошти у фінансові інвестиції. Прискореними темпами зростали інвестиції підприємств сільського господарства і промисловості, які в 2014 р. стали лідерами за обсягами фінансових вкладень. Таким чином, значні фінансові ресурси підприємств реального сектора економіки використовуються для фінансування вкладень у різного роду фінансові активи, що, в свою чергу, обмежує їх потенціал щодо здійснення реальних інвестицій.

Для стимулювання інвестиційної діяльності необхідним є впровадження диференційованого оподаткування різних частин прибутку залежно від його використання. З цією метою необхідним є впровадження податкових пільг на нові інвестиції при сплаті податку на прибуток. Під цим терміном мається на увазі вирахування із нарахованої суми податку на прибуток. Тобто застосування п.п. 30.9 (б) ст. 30 ПКУ. Податкові знижки на нові інвестиції означають вирахування з податкових зобов'язань підприємств, що здійснюють капітальні інвестиції в нове обладнання, визначеного проценту від суми цих капітальних вкладень. Величина цієї пільги може бути встановлена в розмірі від 4 до 7 % від суми нових капітальних вкладень. Як свідчить досвід розвинених країн світу, встановлення такої податкової пільги є позитивним фактором стимулювання капітальних інвестицій. Розширення інвестиційних пільг корпораціям, на думку А. Печнікової, значно підвищувало стимул до нових інвестицій і тим самим сприяло оновленню основного капіталу [19, с. 46].

Реформа, яка значно збільшила можливості накопичення капіталу в грошовій формі, в умовах несприятливої економічної кон'юнктури не тільки не в змозі забезпечити зростання капітальних інвестицій, але навіть запобігти їх скороченню. У зв'язку з цим доцільно розроблення та впровадження механізму пільгового оподаткування капітальних інвестицій. З метою скорочення втрат бюджету ці пільги можуть бути введені лише для окремих галузей відповідно до національних пріоритетів (фармацевтична промисловість, машинобудування тощо).

Висновки. Оподаткування прибутків нефінансового сектора не мало скільки-небудь значного обмежувального впливу на формування власних джерел фінансування підприємств. Розрахунки засвідчили зменшення ступеня податкового навантаження на прибуток нефінансових корпорацій, яке знизилося з 22.1 % у 2011 р. до 10.1 % у 2015 р. Серед факторів, що обмежують накопичення реального капіталу, збільшення непродуктивного використання прибутку і зростання фінансових інвестицій. Необхідність стимулювання з боку держави нагромадження основного капіталу обумовлює внесення змін до податкового законодавства щодо впровадження податкових пільг на інвестиції. Розширення

інвестиційних пільг стимулюватиме нефінансові корпорації здійснювати капітальні інвестиції, що сприятиме оновленню основного капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чугунов І. Я., Павелко А. В., Канева Т. В. та ін. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія ; за заг. ред. А. А. Мазаракі ; Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 355 с.
2. Удосконалення управління державними фінансами та реформування податкової системи України / за ред. Т. І. Єфименко. Київ : Акад. фін. управління, 2015. 446 с.
3. Луніна І. О., Буланова О. О., Фролова Н. Б. та ін. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації : кол. монографія ; за ред. І. О. Луніної. Київ, 2014. 296 с.
4. Павлова І. М., Серебрянський Д. М., Смірнова О. М., Стадник М. В., Тарангул Л. Л. Теорія і практика визначення оподаткованого прибутку підприємств в Україні: обліковий аспект : монографія ; за заг. ред. О. М. Смірної. Київ : Алерта, 2014. 500 с.
5. Турянський Ю. І. Макроекономічне податкове регулювання розвитку національної економіки. Львів : Растр-7, 2016. 364 с.
6. Олейнікова Л. Г. Формування конкурентоспроможної системи оподаткування в Україні ; ДННУ "Акад. фін. управління". Київ, 2015. 396 с.
7. Єфименко Т. І., Ловінська Л. Г., Калюга Є. В. та ін. Удосконалення оподаткування прибутку підприємств в Україні : монографія ; за заг. ред. Т. І. Єфименко, Л. Г. Ловінської ; Держ. навч.-наук. установа "Акад. фін. упр." Київ : Акад. фін. упр., 2013. 524 с.
8. Основні засоби України за 2015 рік : стат. бюл. / Держ. служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Про стратегію сталого розвитку "Україна – 2020" : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
10. Юровський Б. Особливості визначення податку на прибуток. Вид. друге, перероб. та допов. Х. : Консульт, 2016. 520 с.
11. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Державна казначейська служба України. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
13. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway / Publications Office of the European Union. Luxembourg, June 2014. P. 26–27. URL : <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786841/KS-DU-14-001-EN.PDF>.
14. Звіт про виконання Зведеного бюджету України за 2015 рік / Державна казначейська служба України. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
15. Непран А. В. Удосконалення державної політики в сфері оновлення основних виробничих засобів. Фінанси України. 2016. № 11. С. 109–125.
16. Куклина І. Н. Амортизація основного капіталу в промисловості США. М. : Наука, 1967. 166 с.

17. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : www.rada.gov.ua.
18. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL : <http://www.ssmsc.gov.ua>.
19. Печникова А. В. Налоговая система США. М. : Финансы, 1975. 78 с.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2017.

Kolupaieva I., Nepran A. Profit taxes in stimulating investment activities of enterprises.

Background. Transformation of the tax system of Ukraine is due to the need to overcome the crisis phenomena in the economy. Despite lowering the tax rate on profit, changing the order and terms of payment of taxes, the negative phenomena in the process of capital formation has not been overcome yet.

Analysis of recent research and publications has shown that despite the availability of certain scientific developments, the problem of finding reserves to increase the financial potential of investment activity on the basis of tax policy reform remains insufficiently researched.

The **aim** of the paper is the study of the impact of tax reform on the level of tax burden and own financial resources of non-financial corporations in order to stimulate investment activity.

Materials and methods. In the process of research the following methods were used: comparison, graphical, tabular, economic-statistical.

Results. Scientific hypotheses about the main reasons that negatively influenced the financing of investment activity of enterprises of the real sector, as well as their empirical examinations were made. The statement of certain researchers about the excessive deduction of net profit in the budget of the country was disproved. A set of proposals has been developed, in particular: refusal to further reduce the tax rate on profit; strengthening the taxation of dividends and financial investments of enterprises in the real sector. The implementation of these proposals will increase the financial resources of the enterprises of the real sector of the economy and their transformation into real investments.

Conclusion. The taxation of profits of the non-financial sector did not have any significant restrictive effect on the formation of own sources of financing for enterprises. The calculations showed a decrease in the tax burden on the profit of non-financial corporations. Increase in unproductive use of profits and the growth of financial investments are among the factors limiting the accumulation of real capital. The need for stimulation by the state of accumulation of fixed capital stipulates the introduction of changes to the tax legislation on the introduction of tax privileges on investments. The expansion of investment incentives will encourage non-financial corporations to invest in capital investments, which will facilitate the renewal of fixed assets.

Keywords: profit tax, financial resources, capital investments, real investments, financial investments, depreciation, tax revenues, effective rate, non-financial corporations, dividends.

REFERENCES

1. Chugunov I. Ja., Pavelko A. V., Kanjeva T. V. ta in. Derzhavne finansove reguljuvannja ekonomichnyh peretvoren' : monografija ; za zag. red. A. Mazaraki ; Kyi'v : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2015. 355 s.
2. Udoskonalennja upravlinnja derzhavnymy finansamy ta reformuvannja podatkovoi' systemy Ukraïny / za red. T. I. Jefymenko. Kyi'v : Akad. fin. upravlinnja, 2015. 446 s.

3. Lunina I. O., Bulanova O. O., Frolova N. B. ta in. Rozvytok derzhavnyh finansiv Ukrainy v umovah globalizacii : kol. monografija ; za red. O. Luninoi'. Kyi'v, 2014. 296 s.
4. Pavlova I. M., Serebrjans'kyj D. M., Smirnova O. M., Stadnyk M. V., Tarangul L. L. Teorija i praktyka vyznachennja opodatkovovanogo prybutku pidpryjemstv v Ukraini: oblikovyj aspekt : monografija ; za zag. red. O. M. Smirnovoi'. Kyi'v : Alerta, 2014. 500 s.
5. Turjans'kyj Ju. I. Makroekonomichne podatkovye reguljuvannja rozvytku nacional'noi ekonomiky. L'viv : Rastr-7, 2016. 364 s.
6. Olejnikova L. G. Formuvannja konkurentospromozhnoi' systemy opodatkuvannja v Ukraini ; DNU "Akad. fin. upravlinnja". Kyi'v, 2015. 396 s.
7. Jefymenko T. I., Lovins'ka L. G., Kaljuga Je. V. ta in. Udoskonalennja opodatkuvannja prybutku pidpryjemstv v Ukraini : monografija ; za zag. red. T. I. Jefimenko, L. G. Lovins'koj ; Derzh. navch.-nauk. ustanova "Akad. fin. upr." Kyi'v : Akad. fin. upr., 2013. 524 s.
8. Osnovni zasoby Ukrainy za 2015 rik : stat. bjul. / Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. URL : [hptt://www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
9. Pro strategiju stalogo rozvytku "Ukraina – 2020" : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sich. 2015 r. № 5/2015. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
10. Jurovs'kyj B. Osoblyvosti vyznachennja podatku na prybutok. Vyd. druge, pererob. ta dopov. H. : Konsul't, 2016. 520 s.
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : [hptt://www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
12. Derzhavna kaznachejs'ka sluzhba Ukrainy. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
13. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway / Publications Office of the European Union. Luxembourg, June 2014. R. 26–27. URL : <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786841/KS-DU-14-001-EN.PDF>.
14. Zvit pro vykonannja Zvedenogo bjudzhetu Ukrainy za 2015 rik / Derzhavna kaznachejs'ka sluzhba Ukrainy. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
15. Nepnan A. V. Udoskonalennja derzhavnoi' polityky v sferi onovlennja osnovnyh vyrobnychyh zasobiv. Finansy Ukrainy. 2016. № 11. S. 109–125.
16. Kuklyna Y. N. Amortyzacyja osnovnogo kapytala v promyshlennosti SShA. M. : Nauka, 1967. 166 s.
17. Podatkovyj Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-IV. Oficijnyj sajт Verhovnoi' Rady Ukrainy. URL : www.rada.gov.ua.
18. Richnyj zvit Nacional'noi' komisii' z cinnyh paperiv ta fondovogo rynku. URL : <http://www.ssmc.gov.ua>.
19. Pechnikova A. V. Nalogovaja sistema SShA. M. : Finansy, 1975. 78 s.